

re. Az ekkor elszenvedett politikai támadások hatására lemondott állatkerti igazgatói állásáról, s visszavonultan, tudományos és irodalmi munkásságának élt.

Tervezett ausztráliai kutatóútjáról is kénytelen volt lemondani, béna feleségét nem hagyhatta magára. Mi több, remélve a Hévízi-tó vizének szerepét neje gyógyulásában, 1932-ben a közeli Keszthelyen telepedtek le. 1939-ben megözvegyült, s ekkor ugyan már nem kötötte a feleségének két évtizeddel korábban tett fogadalma, mely szerint többé nem indul hosszabb külföldi útra, ekkor azonban kitört a második világháború. Ez az idő nem kedvezett az utazásoknak, s végleg elszakította tőle Argentínában élő mérnök fiát, Lendl Olivért és unokáit is.

Élete utolsó éveit Keszthelynek és a keszthelyieknek szentelte, amint erről a *Keszthelyi problémák* című könyve is tanúskodik. Nyugdíjából szegény, elesett sorsú helybélieket támogatott, legendás jótékonykodással telt utolsó ideje. Életének 81. évében, 1942. szeptember 25-én Keszthelyen érte a halál. Idén ősszel ennek is hetven éve lesz...

Polgárdy Géza

Nyolcvan éve hunyt el Garády Viktor

Egy magyarrá lett olasz élete és munkássága az Adria igézetében

Garády Viktor

Az önelszegényítésnek alighanem többféle formája van. Ezek egyike biztosan az, ha jó emlékezetünkre feltétlenül érdemes írónk műveit kiadóink hosszú évtizedeken át nem jelentetik meg újra, s így azok elérhetetlenné, idővel szinte elfelejtetteké válnak. Szerzőik is, könyveik is lassan kihullnak az emlékezetből, a fiatal olvasók pedig meg sem ismerik őket, azt sem tudják, hogy valaha a világon voltak.

E gondolatok az éppen nyolcvan éve, 1932. május 27-én Fiumében elhunyt zoológus, író, újságíró és műfordító Garády Viktor, az életét az Adria igézetében leélt sokoldalú alkotó kapesán merültek fel. S mindez még akkor is igaz, ha az utolsó évtizedben elsősorban Fried Ilonának és Kiss Gy. Csabának köszönhetően némi jó irányú változás tapasztalható, amely Garádyt kiemelte a több évtizede tartó teljes, totális mellözöttség és ismeretlenség állapotából. (Fried Ilona italianista és kultúrtörténész már a 2001-ben, a Ponte Alapítvány által megjelentetett *Emlékek városa – Fiume* című könyvének „Magyar nyelvű próza és ismeretterjesztés Fiuméről” fejezetében négy oldalon [163–166.] írt Garádyról. Majd *Egy kulturális identitás, Vittorio De Gauss – Garády Viktor* címmel tanulmányt közölt a Kiss Gy. Csaba szerkesztette *Fiume és a magyar kultúra* című kötetben [Bp., 2004. 118–128.]. Kiss Gy. Csaba pedig az ugyancsak általa szerkesztett *Adriai képek. Magyar útirajzok* című antológiába [Bp., 2008. 311–339.] beválogatta Garády *Tengerparti képek* című szerény terjedelmű művének néhány részletét.)

Valami tehát már megindult – lehetséges, hogy a törlesztések idejét éljük, – az igazi áttörés azonban az lenne, ha a Szerző legalább két tucat önállóan megjelent könyve közül néhány kiemelkedő munkáját akár reprint, akár újrasedett formában kiadóink megjelentetnék. Erre azonban – a jelek szerint – még várni kell.

Garády Viktor személyének különös érdekességet ad, hogy nem is magyarnak született, hanem saját döntéséből és tudatosan lett magyar íróvá és tudóssá! (Bármilyen meglepő is ez, az olaszból magyarrá válása nem egyedül való! Prodam Guido, az 1882. szeptember 12-én Fiumében született és Budapesten, 1948. július 1-jén elhunyt pilóta, aviatikánk hőskorának jelese, aki elsőként repült fővárosunk területére felett, – népes fiumei olasz családja tagjai közül egyedül – ugyancsak magyarnak vallotta magát!)

Nos, Garády Viktor régi fiumei olasz patricius család sarjaként, *Vittorio De Gauss* néven 1858. július 27-én Nagyváradon látta meg a napvilágot. Azért ott, mert atyja, aki a monarchia hivatalnok volt,

akkor éppen e városban teljesített szolgálatot. Ám a magyar nyelvet az idősebb Gauss sehogyan sem sajátította el, ezért az 1867-es kiegyezést követően családjával együtt vissza kellett költöznie Fiumébe, a mai Rijekába. Amikor Vittorio megszületett, s családja visszaköltözött ősei szűkebb pátriájába, Fiume – ha már nem is sokáig, de még Magyarországhoz tartozott, – ám éppen az 1848–49-es magyar szabadságharc bukását követő horvát korszakát élte. (Ki tudja, a Gaussok ismerték-e Victor Tissot aforizmáját, amely szerint „*Fiume az a magyar város, ahol a horvátok olaszul beszélnek*”). Az ifjú Vittorio mindezen 1879-ben Fiumében nem horvát, hanem olasz gimnáziumot végzett. Majd útja váratlan fordulattal Budapestre vezetett, s itteni egyetemi éve alatt tökéletesen elsajátította a magyar nyelvet.

Hogy mindez miért történt így? Mert „*gyermekkori emlékei visszavonították őt a magyar hazába, s a bölcséletet 1883-ban a budapesti egyetemen végezte*” – olvashatjuk Szinnyeyinél, a „Magyar írók” III. kötetének 1051. oldalán, a Gauss Viktor címszó alatt. Aztán 1883–84-ben ugyan egy teljes évet tanított a fiumei leányiskolában, de már 1884-ben visszatért a fővárosba, s itt kezdte meg újságírói pályáját a Pesti Hírlap szerkesztőségében. Mert magyar író és újságíró akart lenni! Ezért is vette fel Rákosi Jenő javaslatára Gauss családi neve helyett a Garády nevet, s amikor megnősült, magyar hölgyet vett feleségül.

Ezután rövid kitérő következett: 1886-tól a magyar királyi pénzügyminisztériumban számtisztként tevékenykedett, s ez távolra vitte írói ambíciói gyakorlásától. Ugyancsak Szinnyeyinél olvashatjuk, hogy édesanyja költői lelkét örökölve elkötelezetten irodalmi pályára kívánczolott. Miközben szorgalmasan tanulmányozta az olasz klasszikusokat, magyar nyelvtudásának tökéletesítésén is fáradozott. Írásai jelentek meg a Természet Tudományi Közönyben, Fővárosi Lapokban, Pesti Hírlapban, Hétben, Magyar Hírlapban, továbbá a Budapest, Magyar Génusz, Ország–Világ, Az én Újságom, Otthon és Magyar Szalon oldalain. Ő fordította le olasz nyelvre Salvini szintársulata részére a Bánk bánt.

Budapest mindezek ellenére is, – hogy stílusosan fogalmazzunk, – csupán egy intermezzo volt Garády Viktor pályáján. Visszatért szeretett Adria parti városába, s 1903. október 4-én megindította a *Fiumei Szemle* című hetilapot. Ennek beköszöntőjében kifejtette, hogy „*különös gondot fordítunk a város idegenforgalmára, és célunk, hogy az anyaországban Fiumét, a tengert és mindent, ami a tenger világába és a tengerészet körébe tartozik, megismerjék és megszeressék*...” Ő maga a lap minden számában több írással is szerepelt, olykor G., más alkalmakkor G. V. szignókkal. Ám a Fiume és a Magyar Tengeremlék múltját feltáró írásai vagy „Vinikur”, vagy „Vén Krónikás” aláírással jelentek meg. A lap minden számában egy-egy olasz nyelvű írás is szerepelt. Így a lap előbb kétnyelvűvé, majd a gazdasági kérdések irányába fordulóvá vált, végül 1904-ben megszűnt. Ellenben Garády 1907. január elején még nagyobb fába vágta a fejszéjét, s *Fiumei Napló* címmel immár napilapot indított, amelyet független politikai orgánumnak szánt. Sajnos összesen csak 117 száma jelent meg, az utolsó május 27-én. Közben Hieronymi kereskedelemügyi miniszter Garády kezdeményezésére 1905-ben megalapította a fiumei állami halbiológiai állomást, (akváriumot) s ennek természetesen ő lett a vezetője. Amikor 1908-ban a fiumei Tengerészeti Akadémia tanárává is kinevezték, Garády már jó nevű írónak és tudósnek számított.

Tengerparti séták című, 1901-ben megjelent könyvében így irt az akváriumról: „*Ha én milliomos volnék, minden nagyvárosban tengeri akváriumot állítanék föl. Hadd járjanak oda az emberek, hadd bámulják a természet nagy titkait, hadd álmélkodjanak a gondviselő szeretet hatalmas voltán. Én életem leghatalmasabb pillanatait az akváriumban töltöttem.*”

Kutatói pályája során nagyszámú, a Quarnero, s az Adria partjának, meg környékének flóráját bemutató dolgozatot jelentetett meg, s ezek nevét az egész országban ismertté tették. Egy másik, *Tengerparti képek* című könyvének *A tengerparton* címet viselő bevezető írása felér egy vallomással. Íme, egy részlete: „*Vannak országok, a melyek a tenger nyújtotta kincsekből élnek csupán. A tenger tette nagyvá és hatalmassá Görögországot, Karthágót, Rómát, Velencét, Hollandiát, Spanyolországot és végre Angliát. És amióta elhangzott Kossuth bölcs igéje: »Tengerhez, magyar!«, mi magyarok is mind jobban hajlunk a tenger felé. Hajóink ör világrészen hirdetik nevünket, és büszkén emlegetjük Fiumét, a mi nagy jövőjű, egyetlen kikötőnket.*” „*Mi magyarok*” – fogalmazott Garády. Meg azt írta, hogy „*büszkén emlegetjük Fiumét, a mi nagy jövőjű, egyetlen kikötőnket.*”

Mit is mondhatunk erre mi, akik most, halálának nyolcvanadik évfordulóján megkíséreljük felidézni ennek az olasznak született, de magyar patriótává nemesedett, ritka metamorfózist végrehajtó tollforgatónak izzó hazaszeretet sugárzó sorait olvasva? Miközben nem győzünk álmélkodni: – hát így is lehet? Majd még egy részlet a könyvének záró fejezetéből: „*Szeretem a tengert. Hiszen már gyermekkoromban is annyira szerettem. Hamarjában azonban nem tudám megmondani, hogy miért. Talán a színe, a hangja, vagy az illata van olyan bívós hatással reám. Bizony nem tudom. Álmaim is tele voltak mindig az ő ragyogó képeivel. A világos, holdas éjszakák. A sötét éjben lángoló habok. A rózsaszínű hajnali fel-*

Garády Viktor hajóján, az Adrián

hőkkel tovaszálló fehér sirályok. Az alkonyi fényben úszó aranyos vitorlák. A violaszínű hegyek a távolban. A naplementének bíbor fényében égő szigetek...

Manapság, 2012-ben talán már ismeretlen, talán ósdiinak, avítottak, elavultnak, mi több maradinak vélt hazafiúi lelkesedésből születtek meg az ifjúság számára irt művei, mint a *Hegyen-völgyön* (1898). Az „Adrián” hajózo zoológus aztán némi kitérőt is tett, más vidékekre, amit ugyancsak a XIX. század végén írt *Vadászskalando*k című könyve szemléltet. Néhány fejezet címe e könyvből: A sivatag királya, Farkasok között, Vadászat vízilóra, Az elefántok földjén, Ausztrália állatvilága, A foka és vadászata. Az *Adria gyöngye* című, ugyancsak az ifjúságnak szánt könyve már visszatérés a jól ismert vizekre. A tenger és környéke bemutatására helyezte itt a hangsúlyt, amint Paraj Berci szegedi diák fiemei jutalomutazása során megismerkedik a város és kikötője nyüzsgő életével, a halászokkal, meg a tengerrel. *Amit a tenger mesél* (1904) című elbeszéléskötete a magyar történelem hajdan megtörtént eseményeiből merit, miként a *Magyarok kútja* is, amely Mátyás király idejébe és Otranto várához viszi vissza az olvasókat.

A *Régi dicsőségünk a tenger melléken* (1907) című, talán leginkább olvasmányos és legszínesebb művében az általa oly sokáig és sokat kutatott magyar tengerpart csaknem fél évezredes történetét idézte és elevenítette fel. Mint írta, a magyar hadak már 1097-ben megjelentek az Adria partján, s az itt élők közül Kálmán királyunkat többen is szerették volna megnyerni szövetségesül. 1105-ben, midőn Kálmán az Adria nevezetes városába, Zárába ment, „a tenger melléki dalmata városok falain már magyar lobogó lengett, a magyar nemzet vitéz katonái védelmezték” a vidéket a velencei támadásoktól. Kálmán azonban 1115-ben elhunyt, s ekkor Velence megkísérelte, hogy a magyar Tenger mellék kikötővárosait ismét uralma alá hajtja. Ezzel vette kezdetét az a tenger melléki háború, amely évszázadokon át, egészen Mohácsig, a Magyar Királyság összeomlásáig tartott. A könyv oldalain felvonulnak a Magyar Tenger mellék hősei II. Istvántól Károly Róberten át a Zrínyiekig, s a Nádasdy és Frangepán családok tagjaiig. (Ezt a könyvét valamennyi műve közül leginkább érdemesnek tartjuk új kiadásra.)

Garády Viktor két, utóbb említett könyvében, a magyar történelem valós Adria-parti eseményeit írta meg, az ifjúság számára. Akkor, az ő idejében, különösen a millenniumi évek példa nélküli nemzeti felbuzdulásában ez talán nem is volt feltűnő. „Hej, de szép idők voltak azok, amikor még odalent a tengerparton magyar vitézek sisakján ragyogott föl a nap, magyar lobogókat lengetett a szellő, magyar ének szállt szájról-szájra” – olvassuk *Amit a tenger mesél* című kötetének egyik, „A tenger menyasszonya”

című elbeszélésében. E lelkes, szinte már megható magyar patrióta szemlélet azonban Garády írói énjének csak az egyik jellemző oldala volt. Másik meghatározója a mélyenszántó ismereteit – igaz, kicsit didaktikus formában – olvasóinak átadó természettudósi énje. Az állatok világába vezető zoológus ezen ismeretterjesztő munkái közül említsük meg az Athenaeum kiadásában Budapesten év megjelenése nélkül megjelent *Derült világ. Mesék és képek az állatvilágból*, meg az 1902-es megjelenésű *Mi van a tengerben?* s az ugyancsak a fővárosban 1913-ban kiadott *Élő tenger* című köteteit. A *Mezei séták* (Bp., 1905) címet viselő könyvének elbeszélései egyértelműen az írásművész kezei alól kerültek ki.

Garády élet- és írói pályáján az 1918-as esztendő végzetes megtorpanást jelentett. Az első világháború végén eltűnt az a világ, amelyben otthon érezte magát, amelyet nem csupán mélységesen ismert, de ugyanígy szeretett is, s amely számára a létezést jelentette. Ez a világ végérvényesen eltűnt, ami pedig a helyére lépett, az már idegen volt számára és alig átélhető. Még 1917-ben Budapesten megjelent *És mégis szép ez a világ* című kötete, amellyel szinte győzködni szeretné nemcsak olvasóit, de önmagát is. Utána íróként elhallgatott. Majd a következő évben az általa vezetett halbiológiai állomás is megszűnt. Ezután két évig dolgozott a rovinji halbiológiai intézetben, 1920-ban azonban nyugalmába vonult.

A Fiumében ekkor berendezkedő új olasz hatalom nem ölelte kebelére a magyarrá lett, ekkor már idős természettudóst és író. Az ellene benyújtott feljelentések ellenére sem vették ugyan komolyan, hogy nemzetáruló lett volna, ám a jelentősnek nem nevezhető ötszáz lírás nyugdíjának megállapításával személye lekerült a napirendről. Még pedig Fiumében is (ahol még több mint egy évtizeden át, haláláig lakott), de Budapesten is (ahová láthatatlan szálak kötötték). Ám bátran állíthatjuk, hogy a magyar fővárosához látható szálak is fűttek, hiszen itt jelentek meg a húszas évek elején fordításában például Miguel de Unamuno munkái. Aztán ismeretterjesztő írásai is a budapesti *A tenger* meg a *Természet* című lapokban láttak napvilágot.

Amikor nyolcvan évvel ezelőtt, 1932. május 27-én Fiumében elhunyt, a *Természetben* közölt sorai révén a budapesti Állatkert akkori igazgatója, Nádler Herbert búcsúztatta. Az általa írt nekrológ jól mérte fel, hogy Garády milyen szolgáltatásokat tett úgy az ismeretterjesztésnek, mint a magyar Adria-kutatásnak. Ám Garády Viktor személyét és munkásságát ezt követően övező több évtizedes feledés ekkor még nem volt előrelátható!

Polgárdy Géza

75 éves a hazai kőolajbányászat

A történelmi tény: Budapesten, 1933. június 8-án jött létre az egyezmény a m. kir. pénzügyminiszter és az European Gas and Electric Company (Eurogasco) között, amely koncessziót adott a Dunántúl területén kőolaj, földgáz és más ásványolajfélék kutatására és bányaművelésére öt éves opciós időszakon belül. Három év múlva a bécsi irányítású Eurogasco magyarországi és ausztriai vállalatát alakult, s a magyar cég részvényeit megvásárolta a Standard Oil Company of New Jersey. Hamarosan pedig létrejött a Magyar-Amerikai Olajipari Részvénytársaság, a MAORT.

